

Veronika Zwing

MI ÚJSÁG AZ OSZTRÁK IRODALOMBAN?

Mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy a szövegben említett irodalmi válogatás nem szisztematikus vagy objektív kritériumokat követ; a szöveg egyszerűen a szerző rendszeres újság- és regényolvasásának köszönhetően formálódó gondolatainak szellemében az újonnan megjelent irodalmi művek tájékán kigyózik egy kicsit.

Kezdjük Elfriede Jelinekkel, Ausztria nemzetközileg egyik legismertebb írónőjével. Hazájában sokáig gyűlölet övezte, s míg a szélsőjobboldali FPÖ 1995-ben a művészet és a kultúra ellentétéként definiálta őt,¹ addig ma Ausztria hivatalosan örül annak, hogy egy Nobel-díjas írónőt tudhat magáénak. 2016-ban Ausztria szélsőjobboldali identitárius mozgalmának hívei megrohmozták a bécsi egyetem nagyelőadójában zajló *Die Schutzbefohlenen* című darabjának előadását, többek között a közönséget bepiszkították művérel, így a bemutató csak rendőri védelemmel folytatódhatott. Ez az akció azt mutatja, hogy Jelinek még mindig képes provokálni műveivel, és néhány politikai peremcsoport a szövegeit még mindig hallgatásra akarja ítélni. Annak, aki a műveit nyugalomban szeretné élvezni, nagyon sok szövege áll rendelkezésre az elfriedejelinek.com oldalon, köztük *Neid* című regénye, mely nyomtatott formában nem, csupán az író honlapján érhető el (ezért jelölik a Privatroman kifejezéssel).

Thomas Bernhard egy másik nemzetközileg is ismert név, akit általában egy lapon említenek Jelinekkel. Hozzá hasonlóan Bernhard is sokáig gyűlölt volt a bulvár és a jobboldal körében, halálával (a végrendeleti tiltás ellenére darabjait szorgalmasan és sikeresen játsszák Ausztria színpadain) azonban sok minden új megvilágításba került: szövegeit eddig könyv formájában vagy színpadi játékként élvezhetjük, de időközben Ausztria legsikeresebb képregényszerzője, Nicolas

1 A bécsi önkormányzati választás plakátja: <http://www.demokratiezentrum.org/wissen/bilder.html?index=562>.

Mahler adaptálta Bernhard *Régi mesterek* című művét. Mahler egyszerű stílusa és karakterei, akik nem kevésbé kellemetlen figurák, mint amilyenek Bernhardéi, kitűnően megférnek egymással. Bernhard-adaptációja (ezt előzte meg a *Das Unbehagen* és a *Die Zumutungen der Moderne*), melyet egy Carroll-, Musil- és Proust-adaptáció is követett, egy máig tartó, a mesteri elődökkel való foglalkozás beharangozója. Mindközben Mahler versesköteteit is megjelentette a Luftschacht kiadónál.

Egy másik osztrák képregényszerző követte példaképét: Lukas Kummer 2018-ban adta ki Bernhard önéletrajzi sorozatának első részéről (*Die Ursache. Eine Andeutung*) készített adaptációját. A szerzőnek sikerült az eredeti szöveg stilisztikai eszközeit, például a túlzást és az ismétlést, grafikai szempontból is meggyőzően átültetni.

A képregény, a graphic novel, illetve a szépirodalom esetében is tendenciának mutatkozik a múlttal, mindenekelőtt annak sötét árnyoldalaival való foglalkozás. Tekintettel a felgyülemlett jubileumokra, illetve emlékévekre és sok európai államban bekövetkezett kedvezőtlen politikai (vissza)fejlődésre, a jogállamiság és a demokrácia fokozódó elvesztésére, ami nem utolsósorban Ausztriát is érintette, a fentebbi tendencia a továbbiakban nem meglepő jelenség.

Thomas Fatzinek egy kevésbé ismert művében nyúl szintén ehhez a témához: a *Die Schönheit der Verweigerung* egy aktív fegyveres ellenálló csapatról szól, amely a háború utolsó éveit a Holt-hegységben tölti. Evelyn Steinthaler és Verena Loisel *Peršmannhof* című képregényüket egy ezzel azonos nevű családnak szentelik, amelynek tagjait még 1945 áprilisában osztrák nemzetiszocialisták ölik meg, amiért partizánokat fogadtak be. Ezek az ellenállók szlovén nyelvű karintiaiak voltak, akik fegyverrel harcoltak megsemmisítésük ellen. Ehhez a kisebbséghez tartozik Florjan Lipuš is. Szlovéniában 1972-ben *Zmote dijaka Tjaža* című regényével vált ismertté, amelyet Peter Handke és Helga Mračnikar *Der Zögling Tjaž* címmel fordított németre. Ezt követő művét Johann Strutz hasonlóképp kiválóan fordította, amelyért 2012-ben megkapta Ausztria állami díját. Lipuš csakúgy, mint mindig, most is tevékeny: 2017-ben jelentette meg *Mirne duše/Seelenruhig* című vékony elbeszéléskötetét, ezt követte 2019-ben a *Gramoz/Schotter* – a kritika mindkettőt egyhangúlag dicsérte; közben 2018-ban Lipuš megkapta az osztrák állami kitüntetést és ezzel a köztársaság legmagasabb kultúráért adható díját. Ezzel a Heimito von Doderer, Carl Zuckmayer, Elias Canetti, Ilse Aichinger vagy Ingeborg Bachmann szerzők fémjelezte illusztris körben találja magát.

Ez utóbbiról nevezték el Ausztria legfontosabb irodalmi díját, az Ingeborg Bachmann-díjat. Az 1977-ben, többek között Marcel Reich-Ranicki által létrehozott kitüntetés különlegessége – a díjjal járó magas pénzösszegeen kívül – a felolvasók versenye. A szerzők a zsűri és a közönség előtt olvasnak fel szövegeikből, melyeket a gyakran inkább bíróságra hasonlító bírálóbizottság dicsér vagy kíméletlenül minősít – mindez pedig a tévén, rádión és a közösségi média platformjain keresztül követhető. Ezt a gyakran botrányt kiváltó felolvasást a kezdetektől fogva éppen emiatt kritizálták, ennek ellenére német nyelvterületen az egyik legfontosabb irodalmi esemény maradt.

A szerzőknek mindazonáltal mégis kifizetődő a versenyen való részvétel: a győztes a pénzjutalom mellett a fokozott figyelemnek és a növekvő eladási számoknak is örülhet. Így már érthető, miért vállalja ezt a kockázatot egy szerző röviddel első regényének megjelenése előtt. Így tett Tanja Maljartschuk is, aki 2018-ban a Bachmann-díj elnyerését követően jelentette meg németül *Blauwal der Erinnerung* című regényét, amelyben a főhős nő és elődeinek élete egy ma elfeledett ukrán néphőssel kuszálódik össze – és éppen a felejtés válik az uralkodó témájává ennek az ígéreates regénynek.

Az Ingeborg Flachmann-díj esetében, mely Ausztria államilag legkevésbé támogatott kitüntetése,² a felolvasóverseny egy másik formájával találkozhatunk. A sárgabarack-pálinkával töltött flaskát a legjobb szöveg előadója kapja. Az eredetileg írottak szánt szövegeknek nem szokványos felolvasásáról van itt szó, hanem slam poetryről: a költőnők és költők szövegeiket, amelyek az irodalom és a hiphop keverékei, néhány perc alatt mutatják be a közönségnek, és a lehangosabb taps jelzi a legkiválóbb szöveget. Ennek jelentősége nem túlzottan újszerű, de néhány év óta töretlen népszerűségnek örvend. Egy pillantást vetve a poetryslam.at oldalára láthatjuk, hogy Ausztriában havonta legalább egyszer sor kerül egy slamest megrendezésére. Hogy ez a szcéná mennyire eleven Ausztriában, az is mutatja, hogy a német (!) Lektora kiadó a bécsi rendezvénysorozat slamszövegeiből adott ki egy gyűjteményes kötetet *Slam, Oida!* címmel, amelyet tulajdonképpen csak az osztrákok érthetnek.

Az itt úttörő munkát végző művésznők egyike Mieke Medusa, aki, mint nem kevesek, füstös lokálok kis színpadain kezdte (és még most is ilyeneken lép fel). Időközben szövegei a jó öreg könyv formátumában

2 Andi PIANKA, *Der Ingeborg-Flachmann-Preis*, <http://poetryslam.at/2-ingeborg-flachmann-preis/>.

is megjelentek, mindemellett a hiphop művelője, és egyébként sem mellőzhető az osztrák kulturális életből.

Elvonatkoztatva az irodalmi élet mellékszínpadaitól, természetesen találunk szokványos regényeket is, általában olyan életük delén járó férfiak írják, amilyeneket a 21. századi osztrák irodalom állandó alakjai között is találunk. Ilyen például Wolf Haas, akit már az 1990-es évek közepétől ünnepeltek a Brenner nyomozóról szóló regényeiért, amelyek közül négy a hasonlóan tehetséges Josef Haderrel megfilmesítésre került. Ez mindenekelőtt Haas összetéveszthetetlen stílusának, szóra-koztatóan kusza nyelvezetének köszönhető, amelyhez új regényében is hű marad. Ez az önéletrajzi elemeket is tartalmazó történet az 1970-es évek osztrák tartományának fiataljairól szól, akiknek az életét a túlsúly és a reménytelen szerelem nehezíti meg. A kritika szinte egyhangúlag ismerte el, hogy a *Junger Mann*ról érdemes beszélni, ugyanakkor teljes egészében alig győzött meg valakit, úgy tűnik, többet vártak volna ettől a szerzőtől. Jobb fogadtatásra talált Haas 2016-ban megjelent regénye (*Das Wetter vor 15 Jahren*), melyben egy irodalmi melléklet szerzője a *Das Wetter vor 15 Jahren* című fiktív regényéről kérdezi az író, Wolf Haas, így fokozatosan felfedve annak cselekményét.

Clemens J. Setz újabban egy metafiktív, kuszaságra építő játéknak szenteli magát. 2007-ben *Söhne und Planeten* című munkájáért egy-fajta irodalmi csodagyerekként ünnevelték, azóta bizonyította már néhány regénnyel a tehetségét. Ezekben a rafinált játékra való hajlam zavartalanul keveredik a szerzőséggel és a fikcióval. 2018-ban jelent meg *Bot. Gespräch ohne Autor* című regénye, melyben Angelika Klammer szerzőnő kérdezi az író, a válaszokat azonban nem Setz maga adja, hanem automatikusan generálódnak elektronikus naplójából. Nehezen elképzelhető, de ha hihetünk a kritikának, éppenséggel olvasásra érdemes.

Az irodalmi minőségre és a kereskedelmi sikerre egyaránt garanciát jelentő Arno Geiger 2005-ben *Es geht uns gut* című munkájával elnyerte az akkor első alkalommal odaítélt Német Könyvdíjat, és ugyanebben az évben ennek úgynevezett hosszú listájára került. *Unter der Drachenwand* című regényét sokáig vitatta a kritika, máskülönben tulajdonképpen dicsérte.

Geiger regénye 1944-ben játszódik és egy fiatal katonáról szól, aki sebesülten tér vissza a keleti frontról Ausztriába, és a családjától Mondsee falujába menekül. A szöveg a kor fikcionalizált dokumentumain keresztül a regény főhőseinek belső világát mutatja be, akiknek szóla-

mai leveleikben és naplóiokban rejtőznek. Ezek egy olyan valóságban keletkeztek, amelyben a háború és a genocídium vége még nem látható előre. Iris Radisch a *Zeit*ban azt írja, hogy „a regénynek ez az együttérző kortárs szemtanú imitációja”³ mély benyomást tett rá.

A második világháborúval ellentétben az első és annak következményei ritkábban szolgálnak irodalmi témául. Ezért is hivatkozunk Alex Beer *Der zweite Reiter* című munkájára: az eddig háromkötetes sorozat első részében August Emmerichhel találkozik az olvasó, egy tényleg tipikus, kívül zord, belül érzékeny rendőrügynökkel, aki 1918-ban Bécsben nyomoz a gyilkosa után. Háborúban megtört emberek, éhínség és heroinfüggőség adják a szórakoztató, nyugtalanító cselekmény komor hátterét. Az író hagyja, hogy az irodalmi szempontból közhelyes figurái (a megtört rendőr, a tüdőbajos prostituált) elkeseredettségükben igazán közel kerüljenek az olvasóhoz.

Erich Hackl történelmi dokumentumokra támaszkodva kivétel nélkül kiváló regényeket ír. Első könyve, az *Auroras Anlass* a 20. század első felében, Spanyolországban játszódik, ezt követő regényeihez hasonlóan itt is egy valós élettörténet szolgáltatja az irodalmi szöveg alapját. Feltehetőleg a legtöbb végzős osztrák gimnazistának az *Abschied von Sidonie* című munka egy fogalom: az 1989-ben megjelent regény, mely a leggyakoribb iskolai olvasmányok közé tartozik, egy cigánylány, Sidonie rövid életét beszéli el auschwitz-i meggyilkolásáig. Az *Am Seil. Eine Heldengeschichte* című művével Hackl hű marad addigi munkásságához: főszereplője egy egyszerű bécsi iparművész, aki azáltal válik hőssé, hogy a nemzetiszocialista terror évei alatt egy anyát és annak lányát bújtatja, megmentve ezzel életüket.

Ehhez a témakörhöz tartozik két további, 2018-ban megjelent könyv: az újságíró, Anna Goldenberg regényében (*Versteckte Jahre. Der Mann, der meinen Großvater rettete*) zsidó nagyapjáról mesél, aki a családjából egyedülként élte túl az öldöklést. Az ugyancsak zsurnalisztaként tevékeny Ljuba Arnautovic az *Im Verborgenen* című alkotásában a másik oldalról tudósít: nagymamájáról, aki életet mentett azzal, hogy embereket bújtatva megóvta őket a deportálástól.

Említésre méltó még egy második világháborús hőstörténet: Paulus Hochgatterer gyermekpszichológus és kiváló ifjúsági regények szerzője, aki ennek a műfajnak a határait feszegeti, a *Der Tag, an dem mein Großvater ein Held war* című regényében egy parasztgazdaság parányi

3 Iris RADISCH, *Stimmen des Krieges*, Die Zeit 2018. január 11., <https://www.zeit.de/2018/03/unter-der-drachenwand-arno-geiger>.

sokszínű közösségről mesél, amelybe a háború orosz katonák alakjában tör be.

Bár Hochgatterer könyveihez hasonlóan Christine Nöstlinger is a gyermek- és ifjúsági irodalommal vívta ki az elismerést, azonban semmi esetre sem szabad pusztán ennek a területnek a szerzőjeként tekinteni rá. Az osztrák irodalmi szféra itt egy fájdalmas veszteséget könyvelt el: számos könyv szerzőjeként, amelyeket sok nyelvre lefordítottak és számtalan díjjal tüntettek ki, az író 2018 júniusában meghalt. Éppen azokban az időkben, amikor a tekintélyen alapuló függőség és az idegen elleni gyűlölet újra felerősödött, fontosak lennének Nöstlinger féktelen gyermekfigurái, igazságérzetükkel és ellenállásukkal együtt.

Robert Menasse hasonlóan megbízható állandója az osztrák irodalmi életnek, mint Geiger, Hackl, Haas vagy Daniel Kehlmann is (utóbbi mostanában a *Spiegel* bestsellerlistájának első helyén áll *Tyll* című regényével, a kritika elragadtatástól hangos). Menasse széles látókörű esszéi miatt valaha a saját fészkebe piszkítóként tűnt fel, mostanra keresett egy nagyobb fészket: *A főváros* című művében nem csekélyebbet, mint magát az Európai Uniót vonja kérdőre. A regényben számos különböző nemzetiségű és érdeklődésű ember bukkan fel, a szálak Brüsszelben futnak össze az EU bizottságának 50 éves jubileumának megtervezése közben. Az ábrázolt abszurditás hol nevetésre, hol sírásra késztet. Menasse bírálatának ugyanakkor semmiféle érintkezési pontja sincs a nacionalista ellenállási küzdelemmel. A kritika többnyire elragadtatottsággal tárgyalja, Menasse munkáját jelentős dobásként értékelhetjük.

Ennek ellensúlyozásaként kerül megnevezésre Verena Mermer regénye, *az Autobus Ultima Speranza*: ugyancsak az európai politika embereket érintő következményeiről szól, mindazonáltal nem a hatalom központját, hanem perifériáját világítja meg. A kamarajátékot idéző alkotás egy Bécsből Cluj-Napoca, azaz Kolozsvár felé tartó éjszakai buszon játszódik; a főhősök nem politikusok, hanem román aratási idénymunkások és idősgondozók.

Eva Menasse nem kevésbé látszik sikeresnek, mint féltestvére: 2017-ben adta közre *Tiere für Fortgeschrittene* című elbeszéléskötetét, melyben látszólag állatokról, de valójában emberekről van szó – a történetek mindazonáltal nem tanmesék, nem tanítani, sokkal inkább elemezni, megmutatni akarnak. Ez az irodalomkritika és az Osztrák Könyvdíj bírálóinak öröme is szolgált, akik 2017-ben ezért a kötetért neki ítélték a díjat.

Ezzel a kitüntetéssel, amelyet minden évben a bécsi könyvvásáron adnak át, Ausztria megpróbálja a Német Könyvdíjat ellensúlyozni (a svájciak 2008 óta ítélik oda a Svájci Könyvdíjat). Ennek oka, hogy a hosszú, illetve a rövid listán szereplő könyvek, hát még a győztes szöveg, magas eladási számokkal kalkulálhatnak.

Végül jöjjön az év talán legfigyelemreméltóbb bemutatkozója: Philipp Weiss az *Am Weltenrand sitzen die Menschen und lachen* című regénye, mely öt kötetben, összesen 1064 oldalon, öt különböző műfajt magában foglaló alkotás. A tartalmas cselekmény, amelynek témája a fűl-szöveg alapján az emberek természethez és technikához való viszonya az antropocén korban, a párizsi kommün és a fukushimai katasztrófa között bontakozik ki, különböző kontinenseken, eltérő formában (elbeszélés, szakszöveg, képregény és még néhány más műfaj is feltűnik). A vélemények épp ilyen megosztottak, az eufóriától a megsemmisítő kritikáig nyúlnak, mindazonáltal abban minden recenzens egyetért, hogy unalmasnak nem nevezhető.

Egészen a végére maradt az osztrák irodalom egyik fáradhatatlan őregje, az 1924-ben született, 1939 óta író Friederike Aichinger, akinek 1946-ban jelent meg első írása. 2016-ban elnyerte az akkor első alkalommal átadott Osztrák Könyvdíjat, amely nem az utolsó kitüntetéseinek hosszú listáján. 2018-ban közzétett, általában nyelvi erejéért dicsért *Pathos und Schwalbe* című kötete mellett jelent meg hangjátéka *Das unbestechliche Muster der Ekstase* címmel.

Ha a tanulmány olvasása felkeltette a figyelmet a kortárs osztrák irodalom iránt és a készséges olvasó Budapesten, Debrecenben, Pécsen, Szegeden vagy Szombathelyen él, a szerző azt ajánlja, látogasson el az itt felsorolt városokban található Ausztria-könyvtárak egyikébe, ezek ugyanis az osztrák szépirodalomnak egy nagyobb választékát kínálják.

Fordította Goda Regina